

Pozitivně je nutno hodnotit rozsáhlou bibliografii v závěru každé z osmi částí,

kteřá umožňuje získat dobrý přehled o problematice a zaměření jednotlivých autorů.

Zdenka Mansfeldová

David Chirot (ed.): The Origins of Backwardness in Eastern Europe: Economics and Politics from the Middle Ages Until the Early Twentieth Century

Berkeley University of California Press, 1989.

The Origins of Backwardness in Eastern Europe klade naruby obrácenou klasickou otázku, "proč došlo k průmyslové revoluci na Západě a v Anglii". Zabývá se zkoumáním příčiny zaostalosti východní Evropy a přitom objasňuje rozdíl mezi společností dynamickou a společností, jejíž schopnost dynamičnosti je mnohem menší. V knize se publikují jednak příspěvky přednesené v roce 1983 na konferenci v italském Bellagiu, ve vile Rockefellerovy nadace, a dále závěr, který napsal editor knihy Daniel Chirot.

I když nebylo záměrem knihy vyvrátit standardní teorie ekonomického růstu, ukazuje, že ekonomický růst nelze jednoduše vysvětlit důvody rasovými, geografickými, kulturními nebo marxistickým třídním determinismem, naivní teorií *laissez-faire*, či teorií, že kontakt se Západem bez výjimky uvolní tradiční zábrany, s nimiž se lze leckde ve světě setkat. Autoři věnují zvláštní pozornost tomu, zda se dá na východní Evropu uplatnit tzv. "world system theory". Tato teorie, která je v současné době v severoamerických akademických kruzích značně v kursu, se snaží vysvětlit pomalý hospodářský růst v Latinské Americe a ve většině zemí tzv. třetího světa tím, že jejich ekonomická závislost vznikla díky západnímu imperialismu.

Autoři jednotlivých příspěvků věnují pozornost různým aspektům východoevropské zaostalosti. Robert Brenner o ní píše ve světle ekonomického rozvoje Západu. Peter Gunst ukazuje, že v rámci východoevropského zemědělství lze rozeznat tři různé systémy: západoevropský, středoevropský a východní. Tvrdí, že Čechy a Rakousko nepatří v zemědělství do střední Evropy, ale že tvoří

nejméně vyvinutou část západní Evropy. Polsko se stalo závislým na Západě ke konci 15. století, jak píše Jacek Kochanowicz. Začalo se tehdy obchodovat s obilím a šlechta uvalila na sedláky vyšší dávky, jednalo se o tzv. druhé nevolnictví. Na politický vývoj však tato závislost neměla vliv. Polští magnáti se domnívali, že jsou vůči vnější intervenci imunní a že tedy nepotřebují silný stát. Královská moc, která se nemohla opřít o adekvátní městský stav, nebyla s to klást odpor a slabý polský stát se zhroutil. Příčinou tohoto politického vývoje nebyla ani ekonomická závislost, ani vleklé nevolnictví.

Dva příspěvky se zabývají výlučně Balkánem. Fikret Adanir, který píše o tradicích a změnách na venkově v jihovýchodní Evropě, dochází k závěru, že otomanská vláda nebyla příčinou balkánské zaostalosti, a John R. Lampe tvrdí, že se tato zaostalost udržovala spíše díky nedostatečným kontaktům se Západem než tím, že tato oblast byla na periferii světového systému. Gale Stockes zkoumá společenské příčiny východoevropské politiky pomocí analýzy vztahů mezi třemi hlavními společenskými skupinami, z nichž první tvoří živel městský a obchodní, druhou vlastníci půdy a třetí rolnictvo. Jeho analýza se tak opírá o stěžejní dílo *Social Origin of Dictatorship and Democracy*, jehož autor, Barrington Moore, dochází k závěru, že v průběhu revoluce je to právě vzájemný vztah těchto tří skupin ve společnosti, který rozhoduje, zda v zemi zavládne diktatura, či vznikne-li demokracie. V úvodní kapitole, která se zabývá příčinami a důsledky zaostalosti východní Evropy, shrnuje Daniel Chirot nejen závěry, k nimž se dospělo v jednotlivých příspěvcích, ale také diskusi.

Ekonomická zaostalost východní Evropy má své kořeny v dávné minulosti a ne v deformacích posledních staletí. Na tom se shodli všichni účastníci konference. Východní Evropa byla jako i ostatní svět oblastí jen pomalých změn. Jak poznamenává jeden z autorů, Robert Brenner, je to spíše

dynamismus západní Evropy, který je v této souvislosti výjimečný. Na severu a západě Evropy vznikla silná města, zatímco císařská a církevní moc byla slabá. Souhře těchto dvou faktorů vděčíme za intelektuální atmosféru, v níž pak mohlo dojít k prudkému rozvoji západní Evropy. Východní Evropa tyto podmínky většinou postrádala. Také fundamentální rozdíly v zemědělství už ke konci středověku ovlivnily další možnosti ekonomického růstu. Východní Evropa nebyla s to držet krok s Evropou západní, jak je to ostatně i dnes běžné v mnoha zemích jiných částí světa.

Východní Evropa, která zaostávala již ve středověku, zaostává i ve 20. století. Ani styky se Západem, ani zapojení do světové ekonomiky, ba ani vzestup nacionalismu a socialismu nedokázaly eliminovat tak hluboký historický rozdíl. Obrovské změny, k nimž dochází po roce 1500, byly usměrněny v proudy, jejichž břehy se z části formovaly už dřív, píše Chirot. Minulost tak omezila možnosti budoucích změn.

I když východoevropská zaostalost nebyla důsledkem její okrajové role ve vývoji Západu, její ekonomická závislost vznikla tak, jak to popisují stoupenci teorie světového systému. Ekonomicky závislým na dynamičtější části kontinentu se nejdříve stalo Polsko, pak do jisté míry i Maďarsko a konečně v 19. století došlo i na Balkán. Důsledky této závislosti se však nedají jednoznačně kategorizovat v tezi, že čím více byla

ta která oblast vystavena působení Západu, tím byla pokročilejší. Kontakt se Západem a se západními trhy nestimuluje stejný pokrok ve všech oblastech. Rozsah ekonomické zaostalosti ve východní Evropě se také nedá odpovídajícím způsobem vyjádřit v oblasti politické. Např. Polsko, které na tom bylo v oblasti politické rozhodně nejhorší, jistě nebylo ekonomicky zaostalejší než politicky úspěšné Rusko. Přitom však největší vliv Západu na východní Evropu byl vlivem politickým. Vedoucí složky, které se v jednotlivých oblastech východní Evropy etablovaly, chtěly nejen vytvořit pod svým vedením silný stát, ale také dosáhnout ekonomického růstu. Ten považovaly díky své znalosti Západu za průvodní jev státní nezávislosti. Navzdory těmto snahám však byla budoucnost jednotlivých zemí určena jejich minulostí.

Autoři jednotlivých příspěvků se dali vést spíše svými vlastními zájmy a viděním, než aby poskytli argumenty předem vypracované tezi. *The Origin of Backwardness in Eastern Europe* má všechny přednosti i nedostatky takového postupu. Přes Chirotův shrnující závěr kniha poskytuje spíše podněty a vhledy, než aby skýtala definitivní a systematické odpovědi. Je však prospěšná jak badatelům v oblasti společenských věd, tak i těm, kteří se zajímají o současnou tematiku, protože jim poskytne lepší pochopení minulosti.

Mary Hrabik Samal, Oakland University

----- Zde odstříhnete -----

Závazně objednávám _____ výtisků

Czechoslovak Sociological Review

Redakce

Sociologického časopisu

Jilská 1

110 00 Praha 1